

ІДЕОЛОГІЧНО-ГЕРМЕНЕВТИЧНІ АСПЕКТИ СВІТОГЛЯДУ ПОЕТІВ-ВІСНИКІВЦІВ

Колкутіна В.

Національний університет "Одеська юридична академія"

kolkutinav@ukr.net

Ключові слова:

герменевтика, націософія, національна ідея, Д. Донцов, естетика, вісниківці.

У статті вивчаються ідеологічно-герменевтичні аспекти світогляду поетів-вісниківців. Вісниківський неоромантизм розглядається як національно-модерністична літературна течія, міцно закорінена в лицарській, водночас героїчній та містичній, художній традиції давньої літератури, у творчості Т. Шевченка та Лесі Українки. Філософсько-естетичною основою її є націоналістичний світогляд, героїчна, мужня філософія трагічного оптимізму, філософія життя як боротьби. Основними рисами неоромантизму стали: націоцентризм, суб'єктивність, волюнтаризм, героїчність, активізм, динамізм, релігійність, ідеалізм, окциденталізм, ірраціоналізм, воявничність, свободолюбство, фанатизм, шляхетність (довершеність) стилно тощо.

Ідеологічна платформа вісниківства як своєрідного цілісного культурно-історичного явища зумовлена суспільно-політичною та культурною ситуацією, літературними традиціями та філософсько-світоглядними складовими міжвоєнного двадцятиріччя ХХ століття. Потужне гроно митців, які впродовж 1922–1933 років друкувалися у "Літературно-Науковому Віснику" (найяскравішими серед яких були Є. Маланюк, Юрій Липа, Л. Мосендз, О. Стефанович, Олег Ольжич, Олена Теліга), дотримувалися відмінних від усталених або ж відверто пропагандованих чи надв'язуваних підцензурною радянською українською літературою поглядів [6]. Якісно новими в їхній творчості поставали такі духовно-естетичні засади, як героїчний неоромантизм, ірраціоналізм-волюнтаризм, елітарний аристократизм. Вісниківців вирізняє особлива увага до проблем національної історії, культури, філософське осмислення трагізму сучасної бурхливої і завзятої епохи. Вони були близькі один до одного в поглядах і переконаннях, що набувають ідеологічного характеру: це "люди, що мають спільний [...] світогляд або погляд на дану справу" [4, с. 303].

Варто, мабуть, погодитися з думкою тих фахівців, котрі відзначають важливе значення вісниківської традиції в українському та європейському дискурсі 20–30-х років ХХ століття і окреслюють це явище як яскравий культурний феномен і герменевтичний досвід. Такої думки дотримуються чимало авторів: О. Баган, В. Іванишин, П. Іванишин, С. Квіт, М. Крупац, Н. Лисенко, Н. Мафтин, І. Набитович, В. Просалова, І. Руснак, Т. Салига, Г. Сварник та ін.

У новому ключі формувалася їхня художня образність, тематика, художня мотивація, сюжетика та стилістика. Вісниківці, зокрема, виступили не лише талановитими поетами, прозаїками, перекладачами, а значну роль у їхній прозі відіграла й публіцистика. Проте головним ядром їхньої творчої єдності, як зазначав М. Неврлий, був "патос національно-визвольної боротьби", націєтворчий, державницький компонент, який об'єднує їх "духовно-ідейно, стильово й тематично" [7, с. 139]. І. Руснак зазначає, що це угруповання, вісниківство, – "не просто плеяда талановитих митців, об'єднаних спільною метою, а цілісне явище з відповідною світоглядною, суспільною, культурною й естетичною платформою" [9, с. 332].

Цими вченими проблема ідеологічно-герменевтичного аспекту світогляду поетів-вісниківців була поставлена,

але вона потребує подальшого уточнення, та обґрунтування. Не осмислена ідейна база однієї з головних течій в українській літературі міжвоєнної доби; не окреслена роль Дмитра Донцова як натхненника цього явища; не визначені ключові концепти.

Мета статті – на матеріалі публіцистичних студій Дмитра Донцова «Драгоманов і ми», «Наї цілі» обґрунтувати ідеологічно-герменевтичні аспекти світогляду поетів-вісниківців.

Як редактор "Літературно-наукового вісника", Д. Донцов згуртував нове покоління письменників, які творили сучасну йому літературу та трактували навколишню дійсність по-новому: "[...] чи ж се не є шляхетне завдання літературного журналу – давати дорогу новим, свіжим силам?" [4, с. 305]. Формуючи в річищі нової ідеології молоде покоління, Д. Донцов нерідко ставав і першим літературним критиком молодих однодумців. Його вплив був настільки потужним, що в подальшому став "моделлю для розростання цілої низки націоналістичних журналів, [...] був моральним та ідейним стимулом для ряду визначних ідеологів, культурологів і науковців" [1, с. 22]. Цього не заперечували й самі письменники, що неодноразово засвідчує їхня епістолярна спадщина. Р. Рахманний зазначає, що Є. Маланюк, Олег Ольжич, Л. Мосендз й Олена Теліга на сторінках журналу "Вісник" вирости в літературно-ідейну «квадригу», четвірку, спроможну "витагнути український дух із т. зв. баговиння квієтизму й непротилвення лихові" [8, с. 502], саме під незаперечним впливом Д. Донцова.

Які ж ідеї становлять сутність вісниківства? Які філософські, естетичні та герменевтичні концепти утворюють його смислову парадигму як осердя унікальної вісниківської ідентичності? Відповідаючи на ці запитання, звернемося насамперед до інтенцій самого головного редактора "ЛНВ" та "Вісника". Одним із найважливіших джерел тут буде стаття "Наші цілі", котра відкривала перший номер нововідновленого "Літературно-наукового вісника" 1922 року. Констатуєчи глобальну духовно-політичну кризу в українському житті останніх років, український мислитель уже в перших абзацах маніфесту нового часопису, котрий стане важливим епіцентром для формування інтелектуально-естетичної сили тяжіння міжвоєнного націоналізму, формулює націоцентричний, націософський імператив як

провідний загальнокультурний ідеал для поневоленої різними окупантами нації: «Вирвати нашу національну ідею з хаосу, в якому вона грозить загинути, очистити її від сміття й болота, дати їй яскравий виразний зміст, зробити з неї стяг, коло якого гуртувалася б ціла нація, – ось завдання, до розв'язання котрого, разом з іншими, хоче причинитися і відновлений “Л.Н.Вісник”» [5, с. 282].

При цьому Д. Донцов опонує тим, котрі вважали, що і без продуманої національної ідеології можливий якийсь конструктивний національний чин, дія: “Безплідним є чин, хоч би який героїчний, не керований ясною ідеєю, непримиренною і передуманою до деталей. У нас мало здавали собі справу з цього”. Підтвердженням цього для автора стає різнотипний, але завжди суспільно успішний історичний досвід марксизму, отців Католицької Церкви, протестантизму, “Молодої Італії”, французької та російської революцій та ін., у котрому філософ віднаходить, цілком у герменевтичному дусі, сенс ідеології як “міцних формул життя, які тривали десятки, сотні або й тисячі років і, немов у залізний панцир, убирали душу одиниці, а слухняні маси вели до великих діл”. Або ще – як “ясно сформульованого національного credo”, вкрай необхідного для “успішності національної акції” [5, с. 282].

Апелюючи до важливості “ясних, простих і незаплутаних ключів, получених з непохитною вірою в їх святість і з невгнутою волею в їх здійсненню”, Д. Донцов із цих нових позицій критикує той тип світогляду, котрий він окреслює як попередній, народницький «український націоналізм», а через кілька років (у період написання “Націоналізму”) окреслюватиме більш влучним терміном “провансальство”: “Сього, власне, бракувало досі українському націоналізмові: сеї ірраціональної віри в історичне покликання свого народу, що так відзначає наших сусідів. Аж до останніх років ми майже не мали що протиставити сій вірі, що було б їй рівно варте, коли не рахувати того оптимістично-мрійливого квієтизму і того культу терпіння, яким була перейнята наша література. В останні роки наш націоналізм набрав надзвичайної активності, не вкладаючи, на жаль, у неї ясної, свідомої своїх цілей і доріг думки. Страх перед свобідним жестом, шукання компромісів і помочі, зневіра у власні сили, ніби умисне туманне формулювання своїх постулатів – як се все було далеке від мови мучеників Шпільберга, Кошута або Кезмета, від фанатичної віри в свою справу жовніврів Кромвеля або нашого селянства!” [5, с. 282–283]. При цьому автор робить акцент саме на селянстві, як на недооціненій верстві, що складає абсолютну більшість українського суспільства, котре є “фізично й морально здоровою силою», котре володіє могутнім націоналістичним та революційним потенціалом, і котре «в хаосі ідей та напрямків виявило... подиву гідну завзятість в обороні своїх інтересів, незвичайну активність і величезну готовність до жертв” [5, с. 283].

Серцевиною української ідеї – “найвищою ціллю” – для Д. Донцова стає ідея національної самобутності та самостійності. Тому основна мета національного руху – “змагання до найвищої форми самоозначення нації, щоби ціла нація могла в повнім об'ємі виступати як самостійний, ні від кого незалежний чинник”. Об'єднання довкола ідеї самостійності неминуче приводить до наступного націоцентричного чинника –

до ідеї соборності, котра повинна допомогти українцям подолати історичні розколи колись єдиного етносу (на кшталт хорватів і сербів): “...щоби в змаганнях до нашої спільної найвищої мети ми йшли разом; щоби дороги, якими йдуть одні, не перехрещувалися з дорогами, якими йдуть другі; щоби одні ніколи не уживали засобів, що шкодили би другим”. Наступним концептом національного світогляду стає ідея опертя в національно-визвольній боротьбі на власні сили: “Ми кажемо: все і першій мірі – “власні сили”, потім – “орієнтація”, без якої не обходиться, зрештою, ні один з існуючих народів”. У соціальній сфері національний ідеал окреслено історико-господарчим досвідом селянства: приватна власність, дисципліна праці, кооперація, суспільна самодіяльність, особиста ініціатива. А поруч з цим – підкреслюється велика роль родини та незалежної від держави Церкви. У культурному плані мислитель наголошує на необхідності національного відродження, базованого на відновленні української ідентичності як “західноєвропейської”, на “струшення” з себе “останків східної культури” та “піднесення поваги духової культури”. Основним способом національного самоутвердження мають бути не згубні традиції москвофільства та вестернізму (символізовані Переяславом і Гадячем), а опертий на “власну ідеологію” активізм (“активна воля”) та революційність: “Хочемо бути не об'єктом, а суб'єктом історії” [5, с. 284–285].

Через рік в іншій програмовій статті “Драгоманов і ми” (1923) Д. Донцов, значною мірою продовжуючи критику М. Драгоманова І. Франком, конкретизує основні культурно-політичні ідеали започаткованого ним мислення, мислення, котре стане архетипом тлумачення дійсності для революційної частини цілого міжвоєнного покоління, передусім – членів УВО й ОУН та вісниківців. Насамперед філософ окреслює три ключові соціалістично-малоросійські концепти драгоманівської ідеології: 1) “признання спасенности московських культурних впливів”, 2) “Україна бореться не з чужою державою, не з пануванням чужої нації, лише з певним політичним режимом (царатом)”, 3) “національно-державні інтереси народу повинні підпорядковуватися класовим інтересам сеї чи іншої верстви” [2, с. 286].

На противагу цій ідеології, котра значною мірою призвела до поразки революції 1917–20-го рр., головний редактор “ЛНВ” пропонує імперативи україноцентричного світогляду. Насамперед він переконаний, що позитивний (“виховуючий”) вплив європейських письменників на українського читача є значно більшим, ніж письменників російських, котрі загалом перетворюють реципієнта на “напіванархіста, напівбуддиста”. А найголовніше, що російська література, за винятком окремих авторів, чинить “національно-шкідливий” вплив на українське (і не лише) суспільство, оскільки просякнута ідеями імперіалізму та шовінізму, які Д. Донцов у дусі тодішньої невиробленої націологічної термінології хибно називає “самозакоханам, нетолерантним до всіх чужинців націоналізмом” (у Пушкіна, Тургенева, Достоевського, Герцена, Белінського та ін.) [2, с. 288]. На відміну від таких знаменитих критиків москвоства, як Мішле, Гюго чи Чаадаєв, українець Драгоманов, який, як вказує мислитель, “був рішучо більше

росіянином, ніж європейцем”, цього негативного впливу московського письменства недобачас.

Віддаючи належне здобуткам М. Драгоманова, зокрема й у політичній сфері, Д. Донцов усе ж чітко доводить, що цей культурний діяч не був “апостолом нової України”, апостолом *Ukraina militans*: “Драгоманов виставив примат соціалізму й космополітизму, вона – примат нації. Він – еволюцію і гуманітаризм, вона – боротьбу і національний егоїзм. Він – російський Схід, вона – латинсько-германський Захід. Він – “палівщину”, вона – мазепинство” [2, с. 292]. У полеміці з ідеологемами М. Драгоманова Д. Донцов висунув низку контрідей, що органічно увійшли у вісниківський світогляд. Це: боротьба за власну “національно-політичну незалежність” (власну національну державу), а не лише за зміну режиму в чужій державі; утвердження окремишньої національної ідентичності України; пріоритет політичних інтересів нації над соціальними інтересами тієї чи іншої верстви [2, с. 289–292].

Ще одним важливим текстом для увиразнення донцовського розуміння суті вісниківства може бути відкритий лист до голови МУРу (Мистецького українського руху) Уласа Самчука від 21 липня 1947 року. Цей лист спровокувала стаття Юрія Косача “Вільна українська література”, уміщена у першому номері МУРівського збірника, котру Д. Донцов сприйняв як відвертий “напад”. Оминаючи тут специфіку та історію цієї суперечки, зосередимося на методологічних моментах, важливих для нашого дослідження. У процесі розгортання в листі полемічного дискурсу головний редактор “Вісника”, маючи певну ретроспективу щодо міжвоєнного двадцятиліття, окреслює низку концептів вісниківства. Насамперед йдеться про активну наступальну позицію націоналістичного часопису, котрий сімнадцять років майже сам послідовно протиставлявся різноманітним “отруйним впливам” в інтелектуально-естетичній сфері, у першу чергу – “вітрові зі Сходу”. Про те, що журнал першим у Галичині “знайомив читача з тими творами Хвильового, Косинки чи Фальківського, за які їх потім розстріляли, в яких, не зважаючи на російську цензуру, бриніла протибольшовицька нотка” [3, с. 295–296].

“Вісник”, наполягає Д. Донцов, утверджував справжні європейську та національну традиції. Традицію “старої християнської Європи” та її авторів (Меріме, Кіплінга, Сервантеса, Шекспіра), а також традиції “старої козацької України” і Шевченка. Натомість поборював новітні традиції “упадочної Європи”, просякнутої соціалізмом, еротоманією, дегенерацією і навіть більшовизмом (як Барбюс), у тому числі – деструктивні традиції Драгоманова, Куліша, Винниченка [3, с. 296–297].

Деміфологізуючи уявні “згубні впливи” вісниківства на українську громаду, мислитель протиставляє цим політичним наліпкам автентичні для часопису концепти: “...“шовінізмом” вони вирішили прозвати невидний їм патріотизм; “ксенофобією” – оправданий гнів до насильника; “нетерпимістю” – моральний опір розкладовим доктринам; “фанатизмом” – глибоку віру в свою правду; “догматизмом” – аксіоматичність підставових Правд, у які людина чи загал вірять і без якої він розпався би; “реакціонерством” – заперечення віри того “трядучого Хама”, що вже розсівся в багатьох столицях Європи, чекаючи, коли йому приготує шлях

до інших пропаганда колишніх або майбутніх новошляхівців” [3, с. 298]. Так актуалізується редактором безкомпромісна ідейність вісниківства.

Ще одним важливим концептом “Вісника” стає християнізм. Тут Д. Донцов наголошує на фундаментальній шкідливості гуманістичного, антропоцентричного світогляду. Світогляду, на жаль, панівного для Нового часу (від доби Ренесансу), коли “фальшиві пророки поставили в осередку своєї доктрини людину, детронізуючи її Творця, який повинен стояти в центрі всього”. Філософ указує, що за гарними гуманістичними гаслами – співпрацею націй, раціоналізмом, вільнодумством, поступом, емансипацією та ін. – приховується “великих слів велика сила», котра насправді призводить народи до ідеалізації люмпенів, до імперіалізму Бонапарта і Сталіна, до кривавого терору тощо. Так утверджується безбожна людина анархії, що множить квієтизм, боговідступництво, нігілізм. Натомість вісниківська людина – це людина, готова “вірити й діяти” [3, с. 299].

Антропологічним та етичним ідеалами вісниківців стає лицарськість. Йдеться не про тип бездумного хижака (“драпівника”) чи “злочинця”, а про, як наголошує головний редактор, Шевченкових “святих лицарів”, “козаків”. Тому емблема “Вісника” – знаменита голова леопарда, що викликала переляк в “освоєних, приручених і духовно кастрованих моральних драгомановців”, – символізує не безвідповідальну аморальність, а духовність вільної людини провідної верстви. Щоправда, духовність “не здегенерованого 19-го віку, а тих інших віків, коли й інші ще нас боялись і ми себе шанували”. “Це був символ, – підкреслює Д. Донцов, – власне тої нашої “луччої людини”, тих членів провідної верстви, яких Раф. Зборовський називав людьми “прекрасної моральности”, які не були “ні тупоумні”, ні “плути”, лише шляхетні, мудрі і відважні” [3, с. 301].

З цим антропологічним ідеалом безпосередньо пов’язане формулювання естетичного ідеалу в останньому полемічному пункті. Йдеться про протиставлення у “Віснику” як драгоманівській традиції плебейської літератури для плебейської нації, так і новітнім спробам перетворити письменника у безідейного скептика, циніка, світоглядного еклетика, “асоціальну” істоту тощо. Д. Донцов утверджує шевченківський погляд на літературу – як на духовнотворче, “нравственно назидательское” мистецтво, а на письменника як на “духовного провідника”, вільну людину, котра, щоправда, не звільнена “від обов’язків супроти Бога і загалу”. Відповідно до таких настанов Д. Донцов окреслює власну (і водночас вісниківську) герменевтичну позицію стосовно “завдання літератури” в межах двох гасел: “велика нація і велика література”: “Література, як розумів її “Вісник”, повинна була будити “пошану до високих предметів”, “підіймати і плекати високі почуття”. Письменники повинні поклонятися “Музі гніву і любови”, “любови до бідної душі людини, яку гублять з усіх сторін і яку губить вона сама”, і “гніву до того, що губить людину” (Гоголь)”. Отже, література має бути не лише естетично довершеною, вона повинна виховувати. Тому мислителем утверджується ідеал “високого” мистецтва і “великої літератури” для відродження лицарського “духу нашої давнини” в

суспільстві й для формування новітньої еліти, провідної верстви [3, с. 303–304].

Отже, отримуємо цілий комплекс ідей, котрі окреслюють мету, цінності, загалом світогляд вісниківства в інтерпретації Д. Донцова як натхненника цього культурно-історичного явища. Дещо узагальнюючи та редукуючи думки українського мислителя, ці ідеї можна звести до таких концептів: націоцентризм (опертя на національну ідею, формування нової національної ідеології, утвердження власної національної ідентичності, національні інтереси понад класовими), патріотизм, ідейність, волонтаризм (як плекання волі до боротьби за свою національну справу), державництво (національно-політична самостійність як ідеал), соборність, самодостатність (опертя на власні сили), націотворчість (ідея

комплексного національного відродження), революційність (активізм як імператив), європеїзм (українська ідентичність як європейська, орієнтація на культурний Захід), антиімперіалізм (передусім поборення усіх видів російського колоніалізму, національного ренегатства, космополітизму, а також усіх інших шкідливих для національної емансипації ідей), традиціоналізм (орієнтація на “дух нашої давнини”, на культивування справжніх європейських та національних традицій), лицарськість (культ козаків, лицарів, героїв і плекання нової національної еліти), традиціоналістичний естетизм (ідеал “високого мистецтва” і “великої літератури” для формування української провідної верстви, поборення дегенеративного естетизму).

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган О. Ідейно-культурологічний модус вісниківства (До проблеми переосмислення явища). *Наукові записки*. 2006. Вип. 69. С. 21-40.
2. Донцов Д. Драгоманов і ми. *Вісниківство: літературна традиція та ідеї* : зб. наук. праць, присвячений пам'яті Василя Іванишина. Дрогобич: Коло, 2009. С. 286-294.
3. Донцов Д. Лист до голови МУРу У. Самчука. *Вісниківство: літературна традиція та ідеї* : зб. наук. праць, присвячений пам'яті Василя Іванишина. Дрогобич : Коло, 2009. С.294-307.
4. Донцов Д. Літературна есеїстика. Дрогобич : Відродження, 2009. 688 с.
5. Донцов Д. Наші цілі. *Вісниківство: літературна традиція та ідеї* : зб. наук. праць, присвячений пам'яті Василя Іванишина. Дрогобич : Коло, 2009. С. 282-286.
6. Лейтес А., Яшек М. Організаційні та ідеологічні шляхи української радянської літератури. Десять років української літератури (1917–1927). Київ : ДВУ, 1930. Т. 2. 755 с.
7. Неврлий М. Празька поетична школа. *Записки НТШ. Праці Філологічної секції*. Львів, 1995. Т. ССXXIX. С. 129-140.
8. Рахманний Р. Дмитро Донцов і Микола Хвильовий, 1923–1933 [Текст]. *Україна атомного віку: есеї і статті, 1945–1986* : у 2 т. Торонто : Гомін України, 1988. Т. 2. С. 548–580.
9. Руснак І. Вісниківство у галицькому літературному процесі міжвоєнної доби. *Наукові записки*. 2003. Вип. 50. С. 324-337.

IDEOLOGICAL AND HERMENEUTIC ASPECTS OF THE WORLD OUTLOOK VESTNIKOVETS

Kolkutina V.

National University “Odessa Law Academy”

Western Neo-romanticism is regarded as a national-modern literary trend, firmly entrenched in the knightly, and simultaneously heroic, mystical, artistic tradition of ancient literature, in the works of T. Shevchenko and Lesya Ukrainka. Its philosophical and aesthetic basis is the nationalist world view, the heroic, courageous philosophy of tragic optimism, the philosophy of life as a struggle. The main features of neo-romanticism were: national centrism, subjectivity, voluntarism, heroism, activism, dynamism, religiosity, idealism, occidentalism, irrationalism, belligerence, freedom-loving, bigotry, nobility (perfection) of style and so on.

The nationalist interpretation of the thinker is inherently national, but at the same time it is literary, with a typical experience of the prevalence of coherent-semantic level of cognition and evaluation over the formal-aesthetic. As a result of cognition, the idea is translated from the language of art into the language of national sociology, in search of the natosophic equivalent of the literary phenomenon. Most often, two intentions are at the basis of this equivalent: the search, protection and assertion of one's own national identity and the cultural and political realization of the national idea. At the same time, the esthetic level of a particular literary phenomenon is assessed. Sometimes, however, there is excessive polemism, maximalism and tendentiousness of the essayist. This is noticeable in cases where political intentions dominate hermeneutic laws that not always cause a fair assessment.

In the philosophy of D. Dontsov, we observe a rather elaborate nationalistic aesthetics, the "Shevchenko's aesthetics" as a national theory of beauty in nature and art. The key features of this Shevchenko theory are heroism, nazi creation (the formation of the "spirit" of the nation and its elite), idealism (fundamental anti-materialism), mysticism (divinity, sacralism), vitality (existentiality, vitalism), spiritual creativity (human ennobling), uncompromising, adversarial (literature as a weapon), etc. It was this aesthetics that formed the basis of the hermeneutic method of the Ukrainian thinker. It is a worldview that appreciates the artistic heritage of the artist as an example of nationalistic production.

Key words: hermeneutics, national philosophy, national idea, D. Dontsov, aesthetics, western neo-romanticism.